Literatuuronderzoek CAM-fotosynthese en CO_2 bemesting bij Bromelia's

N. Marissen
M.G. Warmenhoven

Productschap Tuinbouw

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.
Business Unit Glastuinbouw
December 2004
PPO nr. 41780157

© 2004 Wageningen, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V. is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

Projectnummer: 41780157

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.
Glastuinbouw
Adres : Linnaeuslaan 2a
: 1431 JV Aalsmeer
Tel. : 0297 – 35 25 25
Fax : o297 – 35 22 70
E-mail : infoglastuinbouw.ppo@wur.nl
Internet : www.ppo.wur.nl

Inhoudsopgave

pagina

SAMENVATTING....4

1 INLEIDING....5

2 METHODE....6

3 C_3-FOTOSYNTHESE, C_4-FOTOSYNTHESE EN CAM-FOTOSYNTHESE, EEN INLEIDING....7
3.1 C_3 - fotosynthese....7
3.2 C_4 - fotosynthese....7
3.3 Crassulacean Acid Metabolism (CAM)....8

4 CO_2-OPNAME BIJ BROMELIA'S....13
4.1 Effecten van CO_2 doseren op de groei en ontwikkeling van Bromelia's....13
4.2 Parameters die invloed hebben op de opname van CO_2....14
4.2.1 Temperatuur....14
4.2.2 Licht....15
4.2.3 Water(stress)/ zoutstress....15
4.2.4 Relatieve luchtvochtigheid....16
4.2.5 Voeding....16
4.3 Welk fotosynthese pad gebruikt Bromelia....17

5 LITERATUUR....18

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Samenvatting

CAM-fotosynthese

De 'normale' wijze van CO_2-opname gebeurt bij de meeste planten overdag, wanneer er licht is om de opgenomen CO_2 door middel van fotosynthese direct om te zetten in suikers. Hiervoor is het nodig dat de huidmondjes overdag open staan, 's nachts zijn huidmondjes meestal dicht. Via de huidmondjes gaat waterdamp naar buiten, de planten verdampen zo overdag veel meer dan 's nachts. Een deel van de *Bromeliaceae* -soorten hebben zich echter gespecialiseerd in een andere wijze van CO_2-opname. In deze planten zijn de huidmondjes 's nachts geopend om CO_2 op te nemen, wat wordt opgeslagen in de vorm van malaat (appelzuur). Overdag wordt het malaat weer afgebroken tot CO_2, en zonder dat het de plant verlaat direct voor de fotosynthese gebruikt. Zo kan de plant de huidmondjes overdag gesloten houden om de verdamping binnen de perken te houden. Dit mechanisme heet CAM-fotosynthese (Crassulacean Acid Metabolism). Sommige *Bromeliaceae* kunnen niet anders dan CAM-fotosynthese bedrijven (obligaat CAM), andere soorten kunnen switchen van gewone (C_3) fotosynthese naar CAM en weer terug (facultatief CAM), afhankelijk van de watervoorziening en een derde groep gebruikt de gewone C_3-fotosynthese. Een volledige omschakeling kan enkele dagen duren.

Factoren die bepalend zijn of CAM-fotosynthese gebruikt wordt

Temperatuur.

Bij obligate CAM-soorten is de opname van CO_2 in de nacht bij een lagere temperatuur beter dan bij een hogere temperatuur. Dagtemperaturen boven de 40 °C remmen ook de nachtelijke CO_2-opname.

Licht.

De afwisseling van licht/donker en donker/licht is nodig om de aanmaak en afbraak van malaat te reguleren. Omdat de meeste CAM-gebruikende *Bromeliaceae* enigszins zijn aangepast aan schaduw, kan een hoge lichtintensiteit de CO_2-opname negatief beïnvloeden. Er zijn duidelijke interacties gevonden tussen lichtniveau en temperatuur.

Droogte- en zoutstress

CAM-fotosynthese heeft zijn oorsprong als aanpassing aan droogte- en zoutstress. Onder de huidige teeltomstandigheden is het niet aannemelijk dat droogtestress optreedt, wat wil zeggen dat bij facultatieve CAM-planten waarschijnlijk C_3-fotosynthese wordt gebruikt.

RV

Hoge RV's verlagen de CO_2 opname overdag en 's nachts.

Welke Bromeliaceae zijn obligaat - , facultatief- of niet-CAM?

In de tekst wordt een overzicht gegeven welk fotosynthese-pad gebruikt wordt door de verschillende groepen. In het genus *Tillandsia* bijvoorbeeld, komen alle drie de fotosynthese-types voor, *Guzmania* en *Vriesea* kunnen zowel facultatief CAM als C3-fotosynthese gebruiken. *Bromelia* en *Aechmea* zijn obligaat CAM-plant.

Conclusie

Kennis van het gebruikte fotosynthese-pad bij *Bromeliaceae* is nodig voor het zinvol doseren van CO2 en bij toepassing van assimilatiebelichting

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

1 Inleiding

De manier waarop planten CO_2 opnemen is verschillend. In belangrijke mate wordt dit bepaald door de omgeving waarin planten groeien waarbij de beschikbaarheid van water een belangrijke rol speelt. Van bromelia's is bekend dat ze zowel C_3fotosynthese bedrijven als CAM-fotosynthese. In tegenstelling tot C_3-fotosynthese nemen CAM planten niet overdag maar "s nachts CO_2 op.

Doel:
Het doel van deze literatuurstudie om aan de hand van verschenen publicaties inzicht te krijgen in:

- Wat is het verschil tussen C_3 en CAM-fotosynthese
- Welke soorten/cultivars zijn CAM en of C_3, en in hoeverre
- Wat is de invloed van CO_2 op bromelia's
- Welke teelt factoren beïnvloeden de CO_2-opname in Bromelia's

2 Methode

Voor de litteratuurstudie zijn de volgende bestanden geraadpleegd:
- Artik
- C.A.B. (Commonwealth Agricultural Bureaux)

Voor het zoeken zijn de trefwoorden soortnaam x CO_2, of alleen soortnaam gebruikt. Vervolgens is de geschikte literatuur gescreend en opgevraagd. Met behulp van wat hoofdstukken uit leerboeken en een monografie over CAM is daarna een raamwerk gemaakt waarin de gelezen literatuur wordt gepast:
- Fotosynthese in het algemeen: wat is het, hoe werkt het.
- Welke omgevingsfactoren hebben invloed op het al dan niet gebruiken van het CAM pad door bepaalde planten.
- Welke soorten Bromelia's zijn (mogelijk) CAM-plant of C_3-plant.
- Invloed CO_2 bij Bromelia's

Verklarende woordenlijst

C_3, C_4, C_5 suiker/zuren	- moleculen met koolstofketens van respectievelijk 3, 4 of 5 koolstof atomen
Malaat	- organisch zuur dat bestaat uit een keten van vier koolstof atomen (appelzuur)
Aspartaat	- organisch zuur dat bestaat uit een keten van vier koolstof atomen, soms vervangt het malaat
Rubisco	- het eiwit dat CO_2 bindt voor de C_3-fotosynthese
PEP-carboxylase	- het eiwit dat CO_2 bindt voor de C_4-fotosynthese en CAM-fotosynthese
Decarboxylatie	- afsplitsen van CO_2 van malaat
Fotorespiratie	- opname van zuurstof in plaats van CO_2, dit leidt niet tot aanmaak van suikers, dus geeft energie verlies
Zuurflux	- toename en afname van malaat concentratie in de vacuole van de cel
Katalysator	- een eiwit (enzym) dat de chemische reactie activeert zonder zelf van chemische samenstelling te veranderen
PPF	- Photosynthetic Photon Flux (400 – 700 nm) in $\mu mol\ m^{-2}\ s^{-1}$ is een maat voor de lichtintensiteit, de hoeveelheid fotonen (lichtdeeltjes) die per seconde op een vierkante meter valt

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

3 C_3-fotosynthese, C_4-fotosynthese en CAM-fotosynthese, een inleiding

Het omzetten van energie uit zonlicht naar chemische energie is voornamelijk voorbehouden aan groene planten. Door de opname van koolzuurgas en water worden m.b.v. van de zonne-energie suiker en zuurstof gevormd. De overallreactie van de fotosynthese is als volgt:

$CO_2 + H_2O + \text{licht} \Rightarrow C_6H_{12}O_6 + O_2$

koolzuurgas + water + energie $\Rightarrow$ suiker + zuurstof

De absorptie van zonne-energie vindt plaats in de pigmenten. Bij hogere planten gaat het hier om chlorofyllen en carotenoïden. Door de absorptie van licht komt een keten van elektronentransport opgang. Tijdens het elektronentransport worden energierijke verbindingen gevormd als ATP en NADPH. Het fotosynthese proces kan worden onderverdeeld in twee type reacties:

1) Processen die lichtafhankelijke zijn (lichtreacties) zoals het splitsen van water en de vorming van energierijke verbindingen ATP en NADPH.
2) Processen die niet lichtafhankelijk zijn (donkerreacties) zoals de reductie van CO_2 en de vorming van suikers. Hiervoor worden de energierijke verbindingen ATP en NADPH gebruikt.

Koolzuurgas (CO_2) wordt via de huidmondjes ingevangen. De manier waarop CO_2 wordt opgenomen en verder verwerkt tot suikers via drie verschillende paden verlopen; C_3-, C_4-, en CAM - fotosynthese. De belangrijkste factoren die kan bepalen welk van de paden gebruikt wordt is de beschikbaarheid van water en CO_2.

3.1 C_3 - fotosynthese

De C_3-fotosynthese is de meest voorkomende vorm. In C_3-fotosynthese wordt CO_2 in de mesofylcellen (deze bevinden zich direct achter de huidmondjes) door het enzym **Rubisco** gebonden aan een **C_5 - suiker** (Ribulose 1,5 - bisphosphate) tot een instabiele C_6 verbinding die direct uiteen valt in twee C_3 stukjes (PGA – 3-Phosphoglycerate) waaruit het een **C_3 – suiker** (triose) wordt gevormd. Rubisco bindt ook vaak – per ongeluk – zuurstof (**fotorespiratie**). Door de veel hogere zuurstof concentratie (20%) dan koolzuurgas (0,035%) in de lucht komt dit nogal eens voor. Het binden van zuurstof resulteert niet tot de inbouw van koolstof en geeft dus energieverlies. C_3 - fotosynthese, opname en verwerking van CO_2, vindt overdag plaats, dus de huidmondjes moeten overdag open staan.
Met name in een klimaat met veel licht, waar de verhouding CO_2/O_2 nog lager is (bijvoorbeeld in een gesloten kas met veel fotosynthetiserend gewas), zal fotorespiratie toenemen. Verder zijn in een klimaat met een hoog lichtniveau de belangen van de fotosynthese (huidmondjes open voor een goede uitwisseling van CO_2 met de omgeving) tegenstrijdig met die van de waterbalans (huidmondjes dicht om uitdroging te voorkomen). Planten uit extreem droge of warme streken hebben deze problemen opgevangen door een tweetal mechanismen te ontwikkelen: C_4-fotosynthese en CAM-fotosynthese.

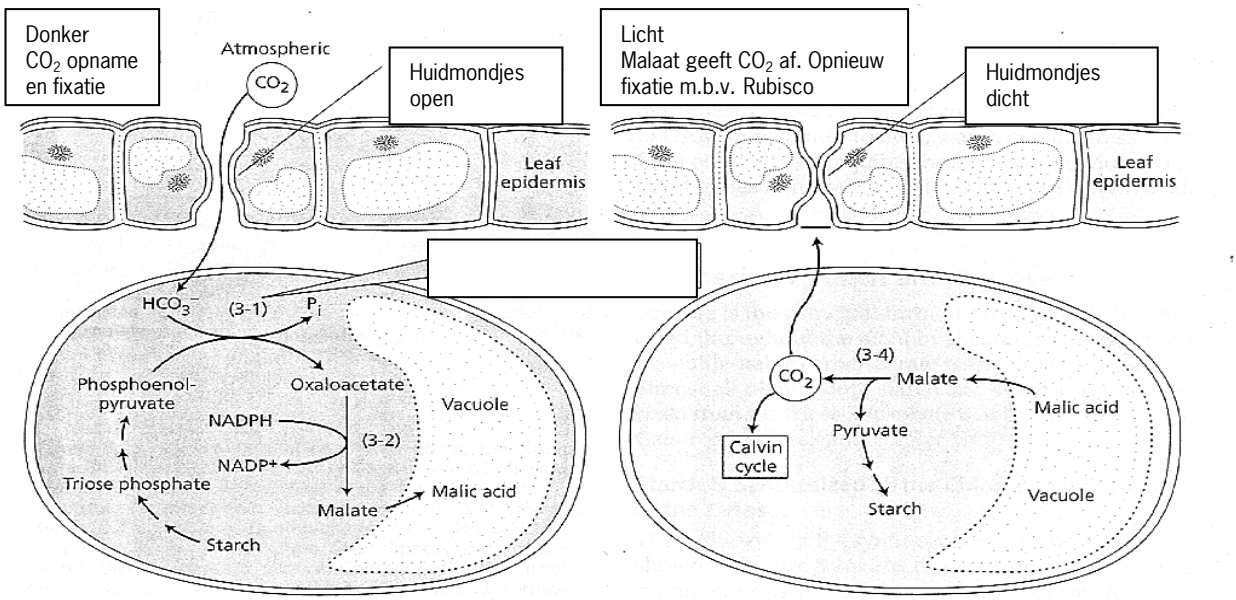
3.2 C_4 - fotosynthese

Doel: fotorespiratie vermijden.
In C_4 - fotosynthese wordt CO_2 in de mesofylcellen door het enzym **PEP-carboxylase** gebonden aan een drager molecuul (fosfo-enolpyruvaat - PEP) waarna **malaat** of **aspartaat** (**C_4-zuren**) ontstaat. Het C_4-molecuul malaat /aspartaat wordt getransporteerd naar de vaatbundelschede (een krans met cellen rond de vaatbundels waarin Rubisco zit). In de vaatbundelschede wordt de CO_2 weer afgesplitst en nu

gefixeerd met behulp van Rubisco als bij C_3- fotosynthese. Daar PEP-carboxylase CO_2 specifiek is wordt er geen zuurstof ingebouwd. De plaats van fixatie van CO_2 is dus ruimtelijk gescheiden van de plaats van verwerking. Op de plaats van verwerking wordt de CO_2 –concentratie hoog, en de O_2-concentratie laag gehouden.

3.3 Crassulacean Acid Metabolism (CAM)

Doel: waterverlies voorkomen
Wanneer planten onder nog extremere condities groeien is het efficiënter invangen van CO_2 via het C_4-pad niet meer voldoende. Om waterverlies zoveel mogelijk te beperken zullen de huidmondjes overdag gesloten moeten zijn. Deze planten gebruiken CAM - fotosynthese (figuur 1) die veel overeenkomst vertoont met C_4-fotosynthese. Nachts staan de huidmondjes open om CO_2 vast te leggen, m.b.v. PEP-carboxylase wordt een organisch zuur, n.l. malaat (appelzuur) gemaakt (**carboxylatie**) dat gedurende de nacht wordt opgeslagen in de vacuole van de cel. Hierdoor daalt de pH van de vacuole sterk gedurende de nacht. Overdag wordt het malaat weer uit de vacuole getransporteerd en wordt CO_2 weer afgesplitst (**decarboxylatie**) waarna het C_3-pad verder wordt gevolgd. Hier zijn de fixatie en de verwerking van koolzuurgas in de tijd gescheiden. De opslag van malaat in de vacuole is nodig omdat de energie die nodig is om CO_2 opnieuw te reduceren en fixeren (m.b.v. Rubisco) alleen overdag kan worden gevormd onder invloed van licht. Ook is aangetoond dat de snelheid waarmee CO_2 vrij komt van malaat lichtafhankelijk is.
In tabel 1 worden de algemene karakteristieken van C_3, C_4 en CAM -fotosynthese naast elkaar gezet. Uit de tabel wordt duidelijk dat met C_4 en CAM -fotosynthese de plant meer energie nodig heeft om 1 mol CO_2 te binden dan met C_3-fotosynthese. CAM- en C_3-fotosynthese stelt ze echter wel in staat om te groeien onder omstandigheden die voor C_3-planten niet mogelijk zijn.
Bij een aantal plantensoorten is het zo dat ze alleen via het CAM-metabolisme CO_2 kunnen opnemen, maar bij andere soorten worden ook varianten waargenomen, men spreekt dan wel van incomplete en facultatieve CAM: De planten kunnen dan afwisselen tussen C_3- en CAM-fotosynthese.

Figuur 1 - *Crassalusean acid metabolism in blad (Taiz et. all, 1998. (49))*

Tabel 1 - Algemene karakteristieken C_3-, C_4-, en CAM – fotosynthese (38, 46, 49)

Kenmerk	C_3	C_4	CAM
Blad anatomie	Fotosynthese cellen tonen geen bundeling	Fotosynthese cellen tonen bundeling tot vaatbundelschede	Fotosynthese cellen tonen geen bundeling, dikker blad, grote vacuole
Enzym Carboxylering	Rubisco	PEP carboxylase, daarna Rubisco	Nachts: PEP carboxylase Dag: voornamelijk Rubisco
Energie voor opname 1 mol CO_2	3 ATP + 2 NADPH	4-5 ATP + 2 NADPH	5.5-6.5 ATP + 2 NADPH
CO_2 compensatiepunt (μmol mol^{-1} CO_2)	30 - 70	0 - 10	0 – 5 in donker
Optimale temperatuur voor fotosynthese	15 – 25°C	30 – 47°C	≅ 35°C
Droge stof productie (tonnen/hectare/jaar	22 ± .3	39 ± 17	zeer variabel, meestal laag
Verdamping H_20 g per mol CO_2	400-500	250-300	50-100
Behoefte aan Na^+ als sporen - element	nee	ja	ja
Huidmondjes open	dag	dag	nacht
Efficiëntie water gebruik (WUE)	laag	hoog	zeerhoog
CO_2 opname en verwerking	Één 'ruimte'	ruimtelijk gescheiden	gescheiden in tijd

Net als alle andere planten zijn CAM planten onderworpen aan de dagelijkse afwisseling van licht en donker. In het dagelijkse ritme van de CAM - fotosynthese worden 4 fasen onderscheiden (53) figuur 2:

Fase I - De zuurfixatie (Acidification) door PEP – carboxylase die start aan het begin van de nacht. De malaat-concentratie neemt toe gedurende de nacht.

Fase II - Aan het begin van de dag zal naast fixatie met PEP ook fixatie met Rubisco plaats vinden. De PEP fixatie zal geleidelijk geheel over genomen door Rubisco-fixatie. Aan het einde van fase II overheerst de C_3 -fotosynthese.

Fase III - De huidmondjes zijn volledig gesloten. CO_2 wordt afgesplitst (gedecarboxyleerd) van het malaat met als gevolg dat de malaat concentratie gaat dalen. Het eerder door PEP-case gebonden CO_2 wordt opnieuw gefixeerd, maar nu door Rubisco.

Fase IV - Start wanneer de malaat concentratie is uitgeput, de huidmondjes gaan nu weer open. Geleidelijk aan zal minder CO_2 van buiten (via de huidmondjes) door Rubisco gebonden worden, en wordt de PEP fixatie weer gestart. In deze fase is het mogelijk dat er fotorespiratie optreedt ("het per ongeluk" binden van O_2 in plaats van CO_2 door Rubisco).

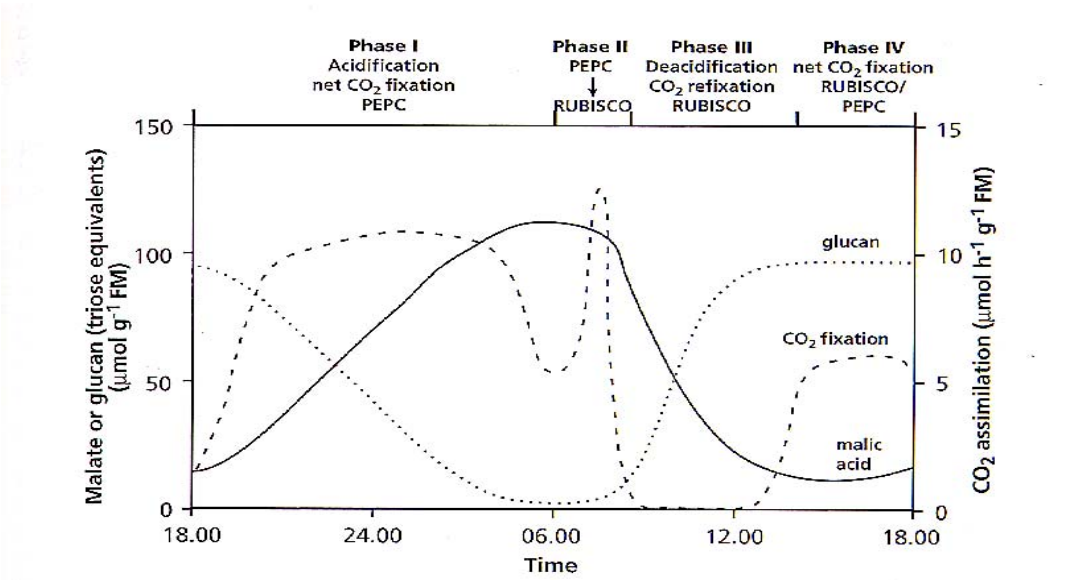

FIGURE 46. CO_2 fixation in CAM plants, showing diurnal patterns for stomatal conductance, net CO_2 assimilation, malic acid concentration, and carbohydrate concentrations; PEPC is PEP carboxylase (after Leegood & Osmond 1990, Osmond & Holtum 1981).

Figuur 2 - Dagelijkse netto CO_2 opnamen CAM planten, malaat concentratie en koolhydraten concentratie (als Triose equivalenten) – Lambers et al. 1998 (22).

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Fotorespiratie aan het einde van de dag (fase IV) is aangetoond bij *Phalaenopsis* (46) en *Kalanchoe daigremontiana* (35). De hoge fotorespiratie wordt veroorzaakt door de zeer lage interne CO_2 weerstand (bij *Kalanchoe daigremontiana* welke vooral het gevolg is van de bladdikte).
Hoewel het CAM-ritme van nature aanwezig is bij *Kalanchoë,* is de overgang van licht naar donker nodig om het ritme in stand te houden (starten/ resetten (EOD = End of Day effect)). Het resetten (opnieuw synchroniseren) is nodig omdat het natuurlijke etmaal-ritme niet precies gelijk is aan 24 uur. Soms kan een wisseling in temperatuur ook het reset effect geven.
De fotoreceptor (pigment dat licht gewaar wordt) die dus een belangrijke rol speelt bij het instandhouden van het CAM - ritme is fytochroom. Er is rood/ver-rood omkeerbaarheid (kenmerk van fytochroom gestuurde reactie).
Bij CAM - fotosynthese worden ook varianten waargenomen men spreekt wel van incomplete en facultatieve CAM (7, 22). Er zijn drie vormen beschreven

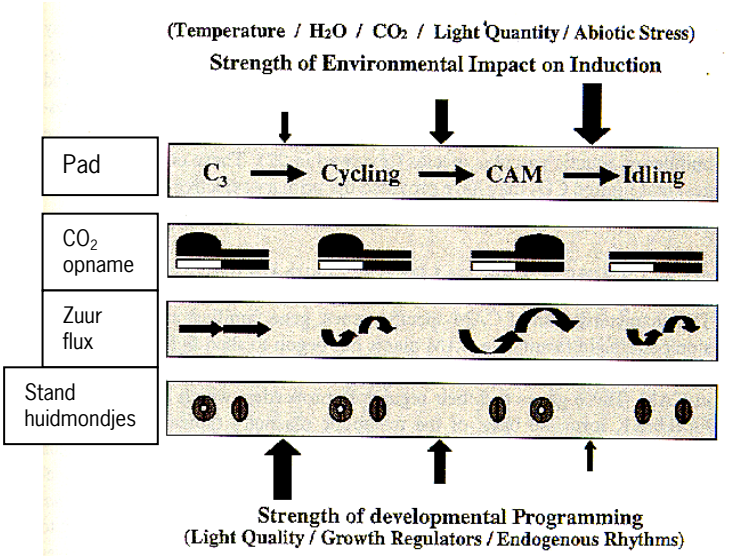
1. CAM - cycling
Sommige planten vertonen toch de dagelijkse fluctuatie in malaat concentratie zonder CO_2 opname in de nacht. De malaat ophoping nachts ontstaat dan door hergebruik van CO_2 uit respiratie $\Rightarrow$ CAM – cycling. CAM-cycling komt onder andere voor bij subfamilies van Cactaceae (29) en *Sedum telephium* (3)

2. CAM - idling
Andere CAM planten openen echter hun huidmondjes helemaal niet (dag of nacht) wanneer ze aan zeer grote waterstress worden blootgesteld. Ook hier vindt dan hergebruik van CO_2 uit de respiratie plaats $\Rightarrow$ CAM - idling. *Codonanthe crassifolia* (Gesneriaceae), die in optimale omstandigheden CAM - cycling toepast, schakelt bij droogte over op CAM - idling (18).

3. Facultatieve CAM-planten
Daarnaast zijn er facultatieve CAM-planten: deze planten vertonen onder optimale omstandigheden (bijvoorbeeld voldoende water beschikbaar) C_3 - of C_4 – fotosynthese, wanneer ze echter blootgesteld worden aan droogte wordt overgeschakeld op CAM fotosynthese.
Van enkele *Tillandsia* (24) en *Vriesea* (16) soorten is bekend dat de nachtelijke productie van malaat groter is dan de CO_2 opname uit de lucht (in de nacht). De verklaring voor dit verschijnsel ligt in het feit dat deze planten 's nachts behalve de atmosferische CO_2 opname ook tegelijkertijd CO_2 wordt vast gelegd die vrijkomt uit de ademhaling (ook wel CO_2 recycling tijdens CAM genoemd).

Figuur 3 geeft een overzicht van de invloed die omgevings- en ontwikkelingsfactoren hebben op de belangrijkste CAM aanpassingen. Bij een toenemende lichtintensiteit, en/of een stijgende temperatuur en/of een afname van de waterbeschikbaarheid zullen de planten een andere methode gebruiken om CO_2 op te nemen. De CO_2 opname verplaatst van overdag naar 's nachts (afhankelijk van de stand van de huidmondjes) en zal in extreme situaties stoppen (zie CO_2 opname en huidmondjes figuur 3). De **zuurflux** laat het verloop gedurende de dag van malaat concentratie in de vacuole zien. Als gevolg van deze aanpassingen (aan o.a. waterstress) zal de ontwikkeling (e.g. relatieve groei snelheid) afnemen.

Meer recente literatuur laat meer van het mechanisme zien:
Het vrijgeven van malaat uit de vacuole is geen homogeen proces. Sommige cellen of groepen van cellen zullen 's morgens eerder beginnen met het vrij geven van malaat dan andere. Het niet homogene verloop van dit proces komt met name naar voren tijdens de overgang van fase II naar fase III (nacht/dag) en de overgang van fase III naar fase IV (dag/nacht). Door de stijging van de interne CO_2-concentratie (C_{int}) in het blad als gevolg van decarboxylatie, sluiten van de huidmondjes overdag. Naast deze C_{int} stijgt ook de interne O_2-concentratie. Aan het einde van fase III, als ook de interne O_2-concentratie hoog is, neemt C_{int} af. In deze overgangsfase komen C_3-fotosynthese en CAM-fotosynthese naast elkaar voor. De kans op het optreden van fotorespiratie is in deze fase dus hoog (26a, 35).

Figuur 3 - Invloed van omgevings- en ontwikkelingsfactoren op de belangrijkste CAM varianten. De grote van de pijlen geeft de relatieve kracht aan van de factoren. Bij CO_2 opname staat het witte balkje voor de licht periode en het zwarte balkje voor de donker periode – Cushman and Bohnert, 1999 (3)

CAM-fotosynthese bij waterplanten

Ook bij waterplanten is CAM fotosynthese waargenomen (22). In dit geval niet vanwege waterstress maar omdat de CO_2 concentratie in water (vooral overdag, dan is het water warmer, en kan er minder CO_2 in opgelost zijn) erg laag is. Daarnaast zijn huidmondjes vaak niet aanwezig en is het transport van CO_2 in water langzaam.

Van *Crassula helmsii* is bekend dat bladeren die omgeven worden door water gedurende de nacht CAM fotosynthese vertonen. Terwijl de bladeren die omgeven worden door lucht geen nachtelijke CO_2 opname kennen. In de lichtperiode nemen zowel de 'waterbladeren' als 'luchtbladeren' CO_2 volgens het C_3 pad op. (37)

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

4 CO_2-opname bij Bromelia's

4.1 Effecten van CO_2 doseren op de groei en ontwikkeling van Bromelia's

De CO_2-concentratie heeft grote invloed op de fotorespiratie van C_3-planten. Door verhoging van de CO_2-concentratie kan de fotosynthesesnelheid en de groeisnelheid van C_3-planten vergroot worden. Bij verschillinde CAM-planten heeft het verhogen van de CO_2-concentratie soms geen invloed op de fotosynthese- of groeisnelheid. Dit kan o.a. komen omdat het moment van toediening of de wijze van toediening geen rekening houden met het CAM-metabolisme.

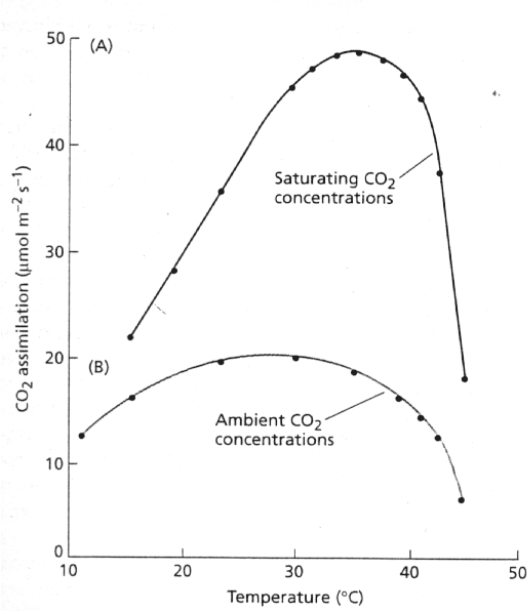
Over het effect van de verhoging van de CO_2 concentratie bij *Ananas comosus* bestaan in de literatuur twee meningen. Volgens Ziska et al. (1991) en Poorter (1993) heeft verdubbeling van de CO_2 concentratie bij *Ananas comosus* geen effect op de groei of opname van CO_2 (42, 51, CAM). Wanneer bij in *vitro* opgekweekte *Ananas comosus* de CO_2 concentratie werd verhoogd naar 1700 ppm gaf dit wel een verdubbeling van de CO_2 opname (6). Maar Zhu et al. (1997) vonden bij een verdubbeling van de CO_2 concentratie ook een positief effect op de groei (meer biomassa, dikkere bladeren), en een verhoging van het titreerbaar zuur. De extra CO_2 opname zou vooral in de ochtend (fase II) gerealiseerd worden? En niet in de middag daar dan de temperatuur van het blad > 40°C bereikte? De opname van CO_2 bij *Ananas comosus* vindt voor het overgrote deel in fase I plaats (nachts 70%), in fase II 10% (overgang van donker naar licht) en in fase IV 20% (overgang van licht naar donker). Overdag (fase III) wordt er geen CO_2 opgenomen.
Aechmea magdalenae geeft significant hoger drogestof productie (+/- 36% (42)) bij een verdubbeling van de CO_2 concentratie dag/nacht (51, CAM)
Bij de opkweek van zaailingen van *Aechmea fasciata* gaf verhoging van CO_2-concentratie overdag een hoger percentage drogestof. Boven de 800 ppm CO_2 werd er geen extra drogestof meer geproduceerd (36, CAM). Op de kieming van *Aechmea fasciata* zaad is geen effect van CO_2 gevonden.
Uit niet gepubliceerde resultaten is bekend dat *Tillandsia ionantha* de accumulatie van malaat in de vacuole verdubbelde wanneer de CO_2 concentratie werd verhoogd naar 430 ppm (31, CAM).
De opname van CO_2 bij *Tillandsia brachycaulos* en *Tillandsia elongata* vindt voor het overgrote deel in fase I plaats (nachts 78%), in fase III IV 20% (einde dag en overgang van licht naar donker C_3-fotosynthese) (14, CAM)
In een proef waar CO_2 en licht gecombineerd werd bij Guzmania hadden halfwas en jonge planten een hoger versgewicht en langer blad bij 800 ppm CO_2 in vergelijking met de behandeling zonder CO_2 Een hoger lichtniveau werd bereikt door minder te schermen en dit kwam neer op ongeveer 3 maal zoveel licht dan het lage lichtniveau. Alleen de combinatie hoog CO_2 en hoog licht gaf ook een hogere drogestof productie (1)

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

4.2 Parameters die invloed hebben op de opname van CO_2

4.2.1 Temperatuur

Temperatuur heeft een groot effect op de activiteit van enzymen. Omdat veel enzymen als katalysator dienen in het fotosyntheseproces heeft temperatuur invloed op de fotosynthese. Een hoge temperatuur verhoogt de fotorespiratie, daar waar bij CAM planten er ook CO_2 opname overdag plaatsvindt zal dit dus een negatief effect hebben op de opname van CO_2. Bij hoog CO_2 is de opname van CO_2 sterker temperatuur afhankelijk (figuur 4 (49)). Wanneer bij een hoog CO_2 niveau de temperatuur gewijzigd wordt zal dit dus een groter effect op de CO_2 opname hebben dan bij normaal CO_2 niveau.

Figuur 4 – Het veranderen van de fotosynthese als functie van de temperatuur bij hoge en lage CO_2 concentraties (naar Berry en Björkman 1980 uit 49)

De resultaten uit verschillende onderzoeken laat zien dat de bladtemperatuur een belangrijker parameter is dan licht om het ritme van CO_2 opname te beheersen. De tonoplast functie (tonoplast = membraan rondom de vacuole) wordt gezien als belangrijkste drijfveer achter het dagelijkse CAM ritme (15, 44), deze is afhankelijk van de temperatuur. Bij een hoge bladtemperatuur is de tonoplast te elastisch om als drijfveer te fungeren. Wanneer de temperatuur wordt verlaagd neemt de elasticiteit af en is malaat transport over het membraan beter mogelijk (44). Er wordt verondersteld dat sterke temperatuur signalen fungeren als synchronisator van verschillende cellen en of verschillen bladdelen die ongesynchroniseerd blijven bij langzame temperatuurveranderingen.
Aechmea fendleri en *Aechmea nudicaulis* (16, CAM): Optimale fotosynthese vindt plaats bij warme dagtemperatuur en koele nachttemperatuur. Deze optimale temperatuur voor de opname van CO_2 ligt laag, voor de onderzochte soorten (tussen de 15 en 17 °C), gezien de tropische omgeving (31). Bij zeer hoge dagtemperaturen (40 graden) is gebleken dat de nachtelijke opname van CO_2 drastisch worden gereduceerd. De reden hiervoor is (nog) onbekend (31).

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

4.2.2 Licht

Hoewel de invloed van licht kleiner (15, 44) is dan die van temperatuur op het ritme van CO_2 opname kan licht ook het ritme van CAM-fotosynthes aan en uit schakelen (26, 28). Onder een laag lichtniveau wordt het ritme gedempt (26), terwijl onder hoog lichtniveau het ritme eerst verhoogd wordt waarna het overgaat in chaos. Het ritme van CO_2 opname kan ook worden aangeschakeld wanneer plotseling wordt overgeschakeld van een hoge naar lage lichtintensiteit (28).
De efficiëntie van de opname van CO_2 is bij een hoge lichtintensiteit lager (38). Dit is ook waar genomen bij *Tillandsia usnoides* waar zowel onder normale als onder droge omstandigheden de opname van CO_2 daalt bij een toenemende licht intensiteit (19, CAM). Onder droge omstandigheden neemt de CAM-cycling toe.
Onder lage licht condities (135 µE m^{-2} . s^{-1})[1] worden verschillende optimale opname temperaturen voor de opname van CO_2 waargenomen bij *Vriesea* –genotypes (23, oerwegend C_3). De optimale temperaturen voor *Vriesea ospinae*, *Vriesea* 'Poelmani', *Vriesea* 'Vigeri'en *Vriesea malzinei* zijn respectievelijk 22.6, 21.3, 16.5 en 12.6 °C
Guzmania monostachia (CAM facultatief, epifyt) komt voor in Trinidad, Caribisch gebied waar ze zowel in de zon als schaduw groeien. *Guzmania monostachia* werd onder hoog licht aangezet tot CAM activiteit, onafhankelijk van de waterbeschikbaarheid (34). Onder laag licht vertoonden de planten een dalende CAM activiteit en een verhoogd chlorofyl concentratie. Ze reageerden extremer door het optreden van fotoinhibitie[2] op extra hoge lichtintensiteit na twee weken bovengenoemde behandelingen dan bij hoog licht.
De meeste CAM epifyten zijn tot in zekere mate aan schaduw aangepast (31).
Fotoinhibitie treedt op wanneer planten onder laag licht plotseling worden bloot gesteld aan hoog licht (34).
In een proef waar CO_2 en licht gecombineerd werd bij Guzmania hadden halfwas en jonge planten een hoger versgewicht en langer bladbij 800 ppm CO_2 in vergelijking met de behandeling zonder CO_2. Een hoger lichtniveau werd bereikt door minder te schermen en dit kwam neer op ongeveer 3 maal zoveel licht dan het lage lichtniveau. Alleen de combinatie hoog CO_2 en hoog licht gaf ook een hogere drogestof productie (1).
Aechmea fendleri en *Aechmea nudicaulis* (16): Deze planten zijn beide epifyten. Ze hebben echter een andere leefomgeving, *Aechmea fendleri* komt in de natte bergstreken van Trinidad voor terwijl *Aechmea nudicaulis* vooral de droge regio's van Trinidad voorkomt. Afhankelijk van lichtintensiteit en nachttemperatuur verschilde de optimale temperatuur voor opname van CO_2. Bij een lichtniveau van 250 µmol $m^{-2}s^{-1}$ (hoog) lag de optimale CO_2 opname bij 25°C. Dit in contrast met een lichtniveau van 100 µmol $m^{-2}s^{-1}$ (laag), waar de optimale CO_2 opname bij 18°C lag.

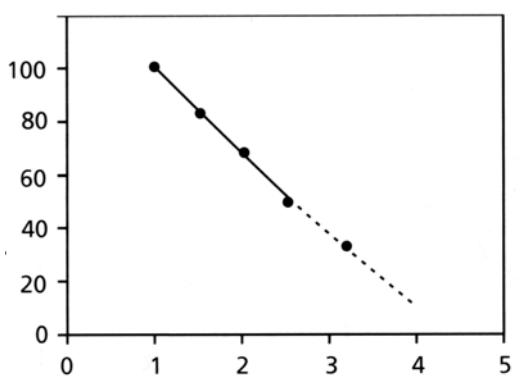
4.2.3 Water(stress)/ zoutstress

CAM fotosynthese is voornamelijk een adaptatie van de plant aan droogte. In figuur 5 wordt een overzicht gegeven van epifytische bromelia's in Trinidad en hun standplaats m.b.t. de jaarlijkse regenval. Er zijn aanwijzingen dat watergebrek wordt waargenomen in de wortels. Vanuit de wortels zou dan een signaal naar de bladeren gaan waar deze tot CAM fotosynthese worden aangezet (9).
Tillandsia brachycaulos kon ongeveer 14dagen langer zonder water dan *Tillandsia elongata* voordat de opname van CO_2 stopte (14, CAM). *Tillandsia elongata*, welke hoger in de boom groeit dan *Tillandsia brachycaulos*, hield wel meer water vast dan *Tillandsia brachycaulos*. Waterstress stopt als eerste de C_3-

[1] 1 µE $m^{-2}.s^{-1}$= 1µmol. $m^{-2}.s^{-1}$, dit is ongeveer 83 lux SON-T licht, of ongeveer 56 lux daglicht

[2] Fotoinhibitie – schade aan het fotosyntheseapparaat als gevolg van overmatig licht. In de literatuur onderscheidt men twee soorten; reversibele fotoinhibitie en irreversibele fotoinhibitie. Reversibele fotoinhibitie laat een snel herstel (uren) van de fotosynthese zien na een periode van hoog licht. Bij irreversibele fotoinhibitie is dit herstel langzaam (dagen). Bij beschadiging van het fotosyntheseapparaat zal de efficiëntie van de fotosynthese afnemen. De opname en verwerking van CO_2 neemt af, en de groei wordt geremd.

fotosynthese bij *Tillandsia*. Ondanks het feit dat *Tillandsia elongata* voor komt in een positie waar het meer aan zonlicht is blootgesteld (ongeveer 9 maal meer licht dan *Tillandsia brachycaulos* in de zomen).had deze geen extra capaciteit om zichzelf te beschermen tegen extra hoge lichtniveaus dan *Tillandsia brachychaulos*.

Figuur 5 De relatie tussen het percentage epifytische Bromelia soorten (verticaal) dat CAM vertoont, en de jaarlijkse neerslag in meters (horizontaal) in Trinidad (Winter & Smith 1996 (50)

Ananas comosus: 70% van de CO_2 wordt in de nacht gebonden. Wanneer *Ananas comosus* wordt blootgesteld aan droogtestress zal eerst de dagopname van CO_2 afnemen (6). Bij een aanhoudende droogtestress stopt de CO_2 opname overdag waarna ook de nacht opname steeds minder wordt. Atmosferische[3] epifyten zijn over het algemeen goed resistent tegen droogte (31). Abrupte schommelingen in dampdruk hebben directe gevolgen voor de fotosynthese bij zowel C_3 als CAM-planten.
Tillandsia schiedeana (epifyt): De CO_2 opname daalde fors naarmate de periode zonder water langer duurde (30).
Tillandsia utriculata (epifyt): Wanneer de Tillandsia twee maanden lang water werd onthouden werd de CO_2 uitwisseling min of meer gelijk aan nul (48). De waterpotentiaal bleef relatief hoog en was na twee maanden droogte slechts met 0.5 Mpa afgenomen. De hoge turgor kan worden gehandhaafd omdat de celwanden elastisch zijn.

4.2.4 Relatieve luchtvochtigheid

Bij de meeste bromelia's zal bij een hoge relatieve luchtvochtigheid de nachtelijke CO_2-opname voor de CAM-fotosynthese worden geremd. Van *Tillandsia deppeana* is bekend dat bij een hoge luchtvochtigheid ook overdag de CO_2-opname wordt geremd. Omgekeerd zal bij het afnemen van de luchtvochtigheid de CO_2-opname toenemen. (31, C_3). Ook bij *Aechmea dactylina* neemt de nachtelijke CO_2-opname af bij hoge relatieve luchtvochtigheid (blad nat) (41, CAM). In deze situatie kan *Aechmea dactylina* de CO_2 van de ademhaling recyclen, gevolgd door een hogere CO_2-opname wanneer het blad weer droog is. Dit kan een C_3-plant als b.v. Werauhia niet.

4.2.5 Voeding

Planten van *Neoregelia cruenta* die met het gietwater 5 mmol/l NH_4NO_3 mee kregen hadden onder zowel hoge als lage lichtintensiteit een hoog fotochemische efficiëntie van PSII gedurende de dag. Dit in tegen stelling tot planten waaraan geen extra NH_4NO_3 aan het gietwater was toegevoegd. Bij deze planten werd onder hoog licht in de middag een dip in de fotochemische efficiëntie van PSII waargenomen. In het blad met hoog N werd meer caroteen aangetroffen (12, CAM).

[3] zie § 4.3

4.3 Welk fotosynthese pad gebruikt Bromelia

Bromelia's zijn C_3, CAM of CAM –intermediair (tabel 2, bijlage). Bromelia's worden verdeeld in **terrestrisch** (in de grond) en **epifytisch** (meestal in bomen). De epifyten worden onderverdeeld in **tankepifyt** (bladeren in een rozet waar water in kan worden opgeslagen) en **atmosferisch epifyt** (waar de opname van water en elementen via oppervlakte verloopt). De meeste atmosferische epifyten zijn CAM, terwijl de tankepifyten meestal C_3-CAM zijn. Over het algemeen groeien C_3 bromelia's op schaduwrijke plaatsen. Omgevingsfactoren (zon /schaduw of hoeveelheid regen in dat bepaalde gebied) hebben grote invloed op de fotosynthesevorm (C_3, C_3-CAM of CAM) die wordt gebruikt (47).

Tabel 2. Globaal overzicht gebruikte fotosynthese pad Bromelia's

CAM-fotosynthese	**Facultatief/ Intermediair**	**C_3-fotosynthese**
Aechmea		
Ananas		
Billbergia		
Bromelia		
Cryptanthus		
Neoregelia		
Nidularium		*Nidularium*
Orthophythum		
Portea		
Tillandsia	*Tillandsia*	*Tillandsia*
	Guzmania	*Guzmania*
	Vriesea	*Vriesea*
		Pitcairnia
		Racinea
		Ronbergia
		Werauhia

5 Literatuur

1 Achten L.M.C. en G. Heij, 2001. Invloed van CO_2 en lichtniveau in de kas op de groei van diverse potplanten. Rapport PPO nr. 254

2 Adams III W.W., K.Nishida and C.B. Osmond, 1986. Quantum yields of CAM plants measured by photosynthetic O_2 exchange. Plant Physiol. 81 297 – 300

3 Borland A.M., 1996. A model for the partitioning of photosynthetically fixed carbon during the C_3-CAM transition in *Sedum telephium*. New Phytol. 134: 433 – 444

4 Christhopher J.T. and J.A.M. Holtum, 1996. Patterns of Carbon partitioning in leaves of Crassulacean acid metabolism species during deacidification. Plant. Physiol. 112: 393 – 399

5 Christopher J.T. and J.A.M. Holtum, 1998. Carbohydrate partitioning in the leaves of *Bromeliaceae* performing C_3 photosynthesis or Crassulacean acid metabolism. Aust. J. Plant Physiol. 25, 371 – 376

6 Cote F.X., M. Folliot and M. Andre, 1993. Photosynthetic crassulacean acid metabolism in pineapple: diel rhythm of CO_2 fixation, water use, and effect of water stress. Acta Horticulturae 334: 113 – 129

7 Cushman J.C. and H.J. Bohnert, 1999. Crassulacean acid metabolism: Molecular genetics. Annu. Rev. Plant Physiol. Plant Mol. Biol. 50: 305 – 332

8 Drennan P.M. & P.S. Nobel, 2000. Responses of CAM species to increasing atmospheric CO_2 concentration. Plant Cell and Environment 23, 767 – 781

9 Eastmond P.J. & J.D. Ross, 1997. Evidence that the induction of crassulacean acid metabolism by water stress in *Mesembryanthemum crystallinum* (L.) involves root signalling. Plant, Cell and Environment 20, 1559 – 1565

10 Endo M. and I. Ikusima, 1992. Changes in concentration of sugars and organic acids in the long-lasting flower clusters of *Phalaenopsis*. Plant Cell Physiol. 33(1): 7 – 12

11 Feng, W., L.Ning, L.S. Daley, Y. Moreno, A. Azarenko and R.S. Criddle, 1994. Determination of effective temperature minima for CAM carboxylation in diverse plants by scanning microcalorimetry. Plant Physiol. Biochem 32 (3), 319 – 330

12 Frenandes, J., R.M. Chaloub and F. Reinert, 2002. Influence of nitrogen sunply on the photoprotective response of *Neoregelia cruenta* under high and low light intensity. Funct. Plant Biol., 29, 757 - 762

13 Goh C.J., J. Arditti and P.N. Avadhani, 1983. Carbon fixation in orchid aerial roots. New Phytol. 95, 367 – 374

14 Graham E.A. and J.L. Andrade, 2004. Drought tolerance associated with vertical stratification of two co-occurring epiphytic bromeliads in a tropical dry forest. American Journal of Botany 91 (5): 699 - 706

15 Grams T.E.E., F. Beck and U. Lüttge, 1996. Generation of rhythmic and arrhythmic behaviour of crassulacean acid metabolism in *Kalanchoe daigremontiana* under continuous light by varying the irradiance or temperature: measurements in vivo and model simulations. Planta 198: 110 - 117.

16 Griffiths H., 1988. Carbon balance during CAM: an assessment of respiratory CO_2 recycling in the epiphytic bromeliads *Aechmea nudicaulis* and *Aechmea fendleri*. Plant, Cell and Environment 11, 603 – 611

17 Griffiths H., U.Lüttge, K.H. Stimmel, C.E. Crook & J.A. Smith, 1986. Comparative ecophysiology of CAM and C_3 bromeliads. III. Environmental influents on CO_2 assimilation and transpiration. Plant, Cell and Environment, 9, 385 – 393

18 Guralnick L.J., I.P. Ting and E. M. Lord, 1986. Crassulacean acid metabolism in *Gesneriaceae*. Amer. J. Bot. 73(3): 336 – 45

19 Haslam R., A. Borland, K. Maxwell and Howard Griffiths, 2003. Physiological responses of the CAM epiphyte *Tillandsia usneoides* L. (Bromeliaceae) to variations in light and water supply. J. Plant Physiol. 160. 627-634

20 Haslam R.P., A.M. Borland and H. Griffiths, 2002. Short-term plasticity of crassulacean acid metabolism expression in the epiphytic bromeliad, *Tillandsia usneoides.* Fuct. Plant Biol., 29, 749 - 756

21 Huber W. and U. Lüttge, 1988. Day-night cycles of net exchange in crassulacean acid metabolism as related to day-night changes of abscisic-acid levels. Biologia Plantarum 30(1): 34 – 41

22 Lambers, H., F.S., Chapin III and T.L. Pons, 1998. Plant Physiological Ecology. Springer, New York

23 Lauwers L., O. Mekers and D. Vertonghen, 1988. Genetic differences in net photosynthetic temperature response of *Vriesea*-species and –hybrids. Acta Horticulturae 229, 291- 297

24 Loeschen V.S., C.E. Martin, M. Smith and S.L. Eder, 1993. Leaf anatomy and CO_2 Recycling during crassulacean acid metabolism in twelve epiphytic species of *Tillandsia* (Bromeliaceae). Int. J. plant Sci. 154(1): 100 – 106

25 Luo Y-H, 1992. Changes in 13c/12c ratio of CO_2 evolved from CAM plants with light intensities in relation to malic acid decarboxylation. Biochem. Physiol. Pflanzen 188, 221 - 229

26 Lüttge U. and F. Beck, 1992. Endogenous rhythms and chaos in Crassulacean Acid Metabolism. Planta 188: 28 – 38

26a Lüttge U., 2002. CO_2-concentrating: consequences in crassulacean acid metabolism. Journal of Experimental Botany, Vol. 53, No. 378, pp. 2131-2142

27 Lüttge U., B. Klauke, H. Griffiths, J.A. Smith & K.H. Stimmel, 1986. Comparative ecophysiology of CAM and C_3 bromeliads. V. Gas exchange and leaf structure of the C_3 bromeliad *Pitcairnia integrifolia*. Plant, Cell and Environment, 9, 411 – 419

28 Mansfield T.A. & P.J. Snaith, 1984. Circadian rhythms. In: M.B. Wilkins (Ed.) Advanced Plant Physiology. pp. 201 - 218. Longman Scientific & Technical.

29 Martin C.E. and R.S. Wallace, 2000. Photosynthetic pathway variation in leafy members of two subfamilies of the Cactaceae. Int. J. Plant Sci. 161(4) 639 – 650

30 Martin C.E. and W.W. Adams III, 1987. Crassulacean acid metabolism. CO_2 – recycling, and tissue desiccation in the Mexican epiphyte *Tillandsia schiedeana* Steud (Bromeliaceae). Photosynthesis Research 11: 237 – 244

31 Martin C.E., 1994. Physiological Ecology of the Bromeliaceae. The Botanical Review Vol. 60 January-March no.1

32 Martin C.E., C.A. Eades and R.A. Pitner, 1986. Effects of irradiance on Crassulacean Acid Metabolism in the epiphyte *Tillandsia usneoides* L. Plant Physiol. 80, 23 - 26

33 Matschke J., B. Orthen und D. J von Willert, 1998. Phalaenopsis, eine CAM-Pflanze. Gärtnerbörse 01, 30 - 33

34 Maxwell C., H. Griffiths and A. J. Young, 1994. Photosynthetic acclimation to light regime and water stress by C_3-CAM epiphyte *Guzmania monostachia*: gas exchange characteristics, photochemical efficiency and the xanthophyll cycle. Functional Ecology 8, 746 - 754

35 Maxwell K., S. von Caemmerer and J. R. Evans, 1997. Is a Low internal conductance to CO_2 diffusion a consequence of succulence in plant with Crassulacean Acid Metabolism? Aust. J. Plant Physiol., 24, 777 - 786

36 Molitor H.D. and M. Fischer, 1988. Effect of CO_2 enrichment on germination and seedling growth of ornamental plant species. Acta Horticulturae 226, 549 - 554

37 Newman J.R. and J.A. Raven, 1995. Photosynthetic carbon assimilation by *Crassula helmsii*. Oecologia 101: 494 - 499

38 Nobel P.S., 1991. Tansley review No.32 Achievable productivity's of certain CAM plants: basis for high values compared with C_3 and C_4 plants. New Phytol. 119, 183 –205

39 Nobel P.S., A.A. Israel and N. Wang, 1996. Growth, CO_2 uptake and responses of the carboxylating enzymes to inorganic carbon in two highly productive CAM species at current and doubled CO_2 concentrations. Plant, Cell and Environment 19, 585 -592

40 Nobel P.S., M. Cui and A.A. Israel, 1994. Light, chlorophyll, carboxylase activity and CO_2 fixation at various depths in the chlorenchyma of *Opuntia ficus-indica* (L.) Miller under current and elevated CO_2. New Phytol. 128, 315 – 322

41 Pierce S., K. Winter and H. Griffiths, 2002. The role of CAM in high rainfall cloud forests: an in situ comparison of photosynthetic pathways in Bromeliaceae. Plant Cell and Environment 25, 1181 – 1189

42 Poorter H., 1993. Interspecific variation in the growth response of plants to an elevated ambient CO_2 concentration. Vegetatio 104/105: 77 – 97
43 Popp M., H. P. Janett, U. Luttge and E. Medina. 2003. Metabolite gradients and carbohydrate translacation in rosetten leaves of CAM and C3 bromeliads. New Phytologist 157: 649- -656
44 Rascher U., B. Blasius, F. Beck and U. Lüttge, 1998. Temperature profiles for the expression of endogenous rhythmicity and arrhythmicity of CO_2 exchange in the CAM plant *Kalanchoe daigremontiana* can be shifted by slow temperature changes. Planta 207:76 - 82
45 Raveh, E, N. Wang and P,S. Nobel, 1998. Gas exchange and metabolite fluctuation in green and yellow bands of variegated leaves of the monocotyledonous CAM species *Agave americana*. Physiologia Plantarum 103: 99 – 106
46 Salisbury, F.B. & C.W. Ross, 1992. Plant Physiology, 4th Edition. Wadsworth Publishing Company, Belmont, California.
47 Smith, J.A.C., H. Griffiths & U.Lüttge, 1986. Comparative ecophysiology of CAM and C_3 bromeliads I the ecology of the Bromeliaceae in trinidad. Plant, Cell and Environment 9, 359 – 376
48 Stiles K.C. and C.E.Martin, 1996. Effects of drought stress on CO_2 exchange and water relations in the CAM epiphyte *Tillandsia utriculata* (Bromeliaceae). J. Plant Physiol. Vol. 149 pp. 721 – 728
49 Taiz L. & E. Zeiger, 1998. Plant Physiology. 2nd edition. pp. 216 - 219; 242 - 247.
50 Winter K., and J.A.C. Smith, 1989. Crassulacean Acid Metabolism: Biochemistry, Ecophysiology and Evolution. Springer.
51 Ziska L.H., K.P. Hogan, A.P. Smith nd B.G. Drake, 1991. Growth and photosynthetic response of nine tropical species with long-trem exposure to elevated carbon dioxide. Oecologia 86: 383 - 389

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Bijlage Fotosynthese parameters *Bromeliaceae*

Tabel 1 - Soorten Bromeliaceae die obligaat CAM-fotosynthese gebruiken. Het lichtcompensatiepunt is de licht intensiteit waarbij de plant netto geen CO_2 meer opneemt, m.a.w. de CO_2 opname door fotosynthese is gelijk aan de CO_2 productie door de ademhaling. Het lichtniveau waarbij de fotosynthese verzadigd is geeft inzicht over de maximale fotosynthese bij optimale CO_2- en watervoorziening. De representatieve fotosynthetische CO_2 opname geeft een voorbeeld van gevonden CO_2 absorptie bij de literatuur omschreven omstandigheden (licht, CO_2, water). De nummers in de kolom literatuur corresponderen met de literatuurlijst.

CAM soorten die obligaat CAM-fotosynthese gebruiken	Lichtcom-pensatiepunt (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Lichtniveau waarbij fotosynthese verzadigd is (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Representatieve fotosynthese CO_2-opname µmol $m^{-2}s^{-1}$	Literatuur
Aechmea allenii				41
Aechmea aquilega			1.5 – 3.0	17, 31 47
Aechmea aripensis				31
Aechmea blanchetiana				31
Aechmea bracteata				31
Aechmea brevicollis				31
Aechmea bromeliifolia				31
Aechmea chantinii				31
Aechmea comosus				11
Aechmea dactylina				41
Aechmea dichlamydea				31
Aechmea distichantha				31
Aechmea downsiana				31
Aechmea fasciata				23, 31
Aechmea fendleri			1.5 – 2.0	16, 17, 31, 43
Aechmea gamosepala				31
Aechmea gigantea				31
Aechmea lasseri?				31
Aechmea lingulata			1.5	17, 31, 47
Aechmea magdalenae			3.0	8, 42, 51
Aechmea marmorata				31
Aechmea mertensii				31
Aechmea mexicana				31
Aechmea nudicaulis			2.0 – 2.3	16, 17, 31, 47
Aechmea penduliflora				31
Aechmea pictinata				31
Aechmea rubiginosa				31
Aechmea setigera				31
Aechmea tillandsioides				31
Aechmea weilbachii				31
Ananas ananassoides				31
Ananas comosus	200	800	1.5 – 5	2, 4, 5, 6, 8, 31, 38, 42, 43, 51
Ananas lucidus				31
Ananas parguazensis				31
Ananas sativus				31
Billbergia amoena				31

© Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

CAM soorten die obligaat CAM-fotosynthese gebruiken	Lichtcom-pensatiepunt (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Lichtniveau waarbij fotosynthese verzadigd is (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Representatieve fotosynthese CO_2-opname µmol $m^{-2}s^{-1}$	Literatuur
Billbergia mexicana				31
Billbergia nutans			3.3 nmol g^{-1}DW s^{-1}	31
Billbergia porteana				31
Billbergia pyramidalis				31
Billbergia rosea				31
Billbergia sanderiana C_3 ?				31
Billbergia thyrsiodea				31
Billbergia venezuelana				31
Billbergia zebrina				31
Bromelia arenaria				31
Bromelia chrysantha				31
Bromelia goeldiana				31
Bromelia humilis		54	2.0	31, 43
Bromelia pinguin				31
Bromelia plumieri				17, 31
Dyckia sp.				5
Crypthanthus acaulis				31
Crypthanthus bivittatus				31
Crypthanthus bromelioides				31
Crypthanthus diversifolius				31
Crypthanthus zonatus				5
Fosterella schidosperma				5
Neoregelia ampullacea				31
Neoregelia carolinae				31
Neoregelia concentrica				31
Neoregelia coriacea				31
Neoregelia cruenta			6.6 nmol g^{-1}DW s^{-1}	31, 41
Neoregelia princeps				31
Neoregelia spectabilis				5
Neoregelia sp.				25, 31
Nidularium bilbergioides				5
Nidularium fulgens				31
Nidularium innocentii			2.2 nmol g^{-1}DW s^{-1}	31
Orthophytum vagans				5
Portea petropolitana				4, 5
Tillandsia aeranthos				31
Tillandsia albida				31
Tillandsia andreana				31
Tillandsia araujei				31
Tillandsia atroviridipetala				31
Tillandsia baileyi	15	770		31
Tillandsia balbisiana			4.1 nmol g^{-1}DW s^{-1}	24, 31
Tillandsia bergeri			6.0 nmol g^{-1}DW s^{-1}	24, 31
Tillandsia biflora				31
Tillandsia boyoides				31
Tillandsia brachycaulos			2.5 µmol. $kg^{-1}.s^{-1}$	16, 31
Tillandsia bulbosa	18	1150		31, 41, 47
Tillandsia caput-medusae				31

CAM soorten die obligaat CAM-fotosynthese gebruiken	Lichtcom-pensatiepunt (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Lichtniveau waarbij fotosynthese verzadigd is (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Representatieve fotosynthese CO_2-opname µmol $m^{-2}s^{-1}$	Literatuur
Tillandsia didistichoides				31
Tillandsia diguetii				31
Tillandsia disticha				31
Tillandsia elongata			3.0 µmol. $kg^{-1}.s^{-1}$	14, 17, 31, 47
Tillandsia fasciculata	18	925	4.2 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	24, 31, 47
Tillandsia fenebris				31
Tillandsia festucoides				31
Tillandsia flabellata				31
Tillandsia flexuosa			1.2	31, 43, 47
Tillandsia funebris				31
Tillandsia gardneri				31
Tillandsia incarnata				31
Tillandsia ionantha	15	315	0.2 - 11.8 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	8, 24, 31
Tillandsia ixioides				31
Tillandsia juncea	23	1095	7.6 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	31
Tillandsia latifolia				31
Tillandsia lindenii	11	895		31
Tillandsia lineatispica				31
Tillandsia loliacea				31
Tillandsia makoyana				31
Tillandsia myriantha				31
Tillandsia paleacea			6.7 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	24, 31
Tillandsia paraënsis				31
Tillandsia paucifolia			0.7 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$ 5.1 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	24, 31
Tillandsia polystachia				31
Tillandsia recurvata			0.6 - 6.8 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	24, 31
Tillandsia schiedeana			2.5 -3.8 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$ 8 µmol g^{-1} DW h^{-1}	24, 31 30
Tillandsia setacea			3.7 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	24, 31
Tillandsia straminea				31
Tillandsia streptocarpa				31
Tillandsia stricta				31, 47
Tillandsia tenuifolia				31
Tillandsia tricholepsis				31
Tillandsia tricolor	12	915	4.1 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	5, 31
Tillandsia usneoides	18	475	3.8 - 7.6 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	19, 20, 24, 31, 32
Tillandsia utriculata			4.1–4.4 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	17, 24, 31, 43, 47, 48
Tillandsia valenzuelana			3.5 nmol $g^{-1}DW\ s^{-1}$	31
Tillandsia violacea				31

Tabel 2 - Soorten Bromeliaceae die zowel CAM- als C_3 of C_4-fotosynthese gebruiken. Voor toelichting zie tabel 1.

Facultatieve /Intermediair*	Lichtcom-pensatiepunt (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Lichtniveau waarbij fotosynthese verzadigd is (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Representatieve fotosynthese CO_2-opname µmol $m^{-2}s^{-1}$	Literatuur
Guzmania monostachia	8 – 60	290	1.0 – 1.3	17, 31, 33
Tillandsia adpressiflora?				31
Tillandsia complanata?				31
Tillandsia rauhii?				31
Vriesea appenii?				31
Vriesea barclayana?				31
Vriesea capituligera				31
Vriesea cylindrica?				31
Vriesea didistichoides?				31
Vriesea espinosae?				31
Vriesea fenestralis?	25	400	1.6	31
Vriesea olmosana?				31
Vriesea rauhii?				31

Tabel 3 - Soorten Bromeliaceae die alleen C_3-fotosynthese gebruiken. Voor toelichting zien tabel 1

C_3	Lichtcom-pensatiepunt (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Lichtniveau waarbij fotosynthese verzadigd is (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Representatieve fotosynthese CO_2-opname µmol $m^{-2}s^{-1}$	Literatuur
Catopsis micrantha				41
Guzmania acorifolia				31
Guzmania armenniaca				41
Guzmania calamifolia				41
Guzmania circinnata				41
Guzmania coriostachya				41
Guzmania desautelsii				41
Guzmania filiorum				41
Guzmania flagellata				41
Guzmania glomerata				41
Guzmania lingulata	3 - 40	450	1.6 – 1.9	17, 31, 41
Guzmania loraxiama				41
Guzmania macropoda				41
Guzmania megastachya				31
Guzmania minor	23		1.8	31
Guzmania mitis				31
Guzmania mucronata				31, 43
Guzmania musiaca	35	250	1.9	31, 43
Guzmania patula				31
Guzmania sanguinea				31
Guzmania scherzeriana				41
Guzmania sprucei				41
Guzmania subcorymbosa				41
Guzmania virescens				31
Nidularium burchellii				31
Nidularium scheremetiewii				31
Nidularium sp.				31
Pitcairnia arcuata				41
Pitcairnia paniculata				5
Pitcairnia integrifolia				27
Pitcairnia valarii				41
Racineaea spiculosa				41
Ronbergia explodens				41
Tillandsia adpressa				31
Tillandsia anceps	9	1000		31, 41
Tillandsia canescens				31
Tillandsia compacta				31
Tillandsia deppeana				31
Tillandsia duidae				31
Tillandsia elongata?				31
Tillandsia fendleri			1.5	31, 38
Tillandsia filifolia				17, 31, 43
Tillandsia incurva				31
Tillandsia jenmanii				31
Tillandsia longifolia				31, 41
Tillandsia monadelpha	9	710		31
Tillandsia spiculosa	60	500		31

C_3	Lichtcom-pensatiepunt (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Lichtniveau waarbij fotosynthese verzadigd is (PPF µmol $m^{-2}s^{-1}$)	Representatieve fotosynthese CO_2-opname µmol $m^{-2}s^{-1}$	Literatuur
Tillandsia stenoglossa				31
Tillandsia tenuispica				31
Tillandsia tetrantha				31
Vriesea altodaserrae				31
Vriesea amazonica			1.0 – 1.2	17, 31
Vriesea carinata				5
Vriesea chrysostachys				31
Vriesea fosteriana	50	700	2.7	31
Vriesea fragrans				31
Vriesea geniculata				31
Vriesea glutinosa				31
Vriesea inflata				31
Vriesea johnstonii				31
Vriesea jonghei			1.8	31, 47
Vriesea platynema				31, 47
Vriesea procera				31
Vriesea regina				31
Vriesea ringens				31
Vriesea rubra				31
Vriesea scalaris	65	250	0.4	31
Vriesea simplex	7	235		31
Vriesea splendens	56		0.6	31
Vriesea splitgerberi			1.0	17,21, 31
Werauhia capitata				41
Werauhia greenbergii				41
Werauhia hygrometrica				41
Werauhia jenii				41
Werauhia kupperiana				41
Werauhia lutheri				41
Werauhia millennia				41
Werauhia panamaensis				41
Werauhia vittata				41